

היבטים לשוניים בפרשת שלח עט

דקדוקי קריאה בפרשה בהפטרות ובראשון של קרח

יג ג רֹאשִׁי: הרי"ש קמוצה
יג ח לִמְטָה אֶפְרָיִם: בשונה מיתר השבטים, מוטעם במרכא-טפחא; אֶפְרָיִם: הרי"ש בקמץ.
יג יד בֶּן-וָפֶסֶי: הוא"ו בקמץ קטן
יג יח הַמֶּעֶט: ללא געיא בה"א והמ"ם בשווא נח ¹ .
יג יט הַבְּמַחְנִים: הבי"ת דגושה
יג כ הַיֵּשׁ-בָּה: היר"ד בצירי לא בסגול
יג כב אַחִימֶלֶךְ: מ"ם בפתח
יג לב תָּרְו: במלרע
יד ב לו-מִתְּנוּ: התי"ו בשווא נח למרות שקודם לה תנועה גדולה ²
יד ג וְלִמָּה: במלרע
יד ט אֶל-תִּירְאוּ: הרי"ש בשווא נע
יד יג כִּי-הָעֵלִיתָ: הלמ"ד בחירק, ולא בצירי
יד יד נִרְאָה: אל"ף בקמץ. וַעֲנֵנֶךָ: העמדה קלה בוא"ו, למנוע הבלעת העי"ן החטופה, והנו"ן השנייה בשווא נע
יד יח בפסוק זה מרכיבים משותפים עם שמות לד ז ולכן יש לשים לב להבדלים במילים ובטעמים ³
יד כא וַיִּמָּלֵא: הוא"ו בשווא נע
יד כז מַלְיָנִים: הלמ"ד בדגש חזק לשון תלונה ולא לשון לינה
יד כח בֶּן אֶעֱשֶׂה לָכֶם: טעם טפחא בתיבת בֶּן
יד לח חֵי: במלרע
יד מ וַעֲלִינוּ אֶל-הַמָּקוֹם: שתי תיבות רצופות מוטעמות בתביר
יד מד וַיַּעֲפֹלוּ: העי"ן בשווא נח והפ"א דגושה
טו יא יַעֲשֶׂה: העמדה קלה ביו"ד שלא יישמע כפתח
טו יג יַעֲשֶׂה-כָכָה: העמדה קלה ביו"ד, דגש חזק בכ"ף הראשונה מדין דחיק
טו יד בְּתוֹכְכֶם: כ"ף ראשונה בשווא נע ולא בחטף. לְדֹרֹתֵיכֶם: הטעמה משנית ברי"ש ולא בדל"ת כפי שנוהגים בטעות כמה בעלי קריאה
טו יט בְּאֶכְלֵכֶם: העמדה קלה בבי"ת, למנוע הבלעת האל"ף החטופה, והכ"ף בקמץ קטן
טו כא לְדֹרֹתֵיכֶם: הטעמה משנית ברי"ש ע"י מאיילה טעם מאיילה כעין טפחא אך משרת, לא מפסיק
טו כג וְהִלָּאָה: השווא בלמ"ד נח על אף שקודם לו תנועה גדולה, ראה הערה לעיל יד ב
טו כד נַעֲשֶׂתָה: לקוראים תי"ו רפויה כשי"ן שמאלית, השי"ן בשווא נח ויש להיזהר מהבלעת אות

¹ גם כאשר היא ה"א השאלה, וגם כאשר היא ה"א הידיעה במילה המעט השוא במ"ם תמיד נח ואין געיא בה"א.
² היות והקמץ בא בהברה מוטעמת, הכלל לפיו "שווא הבא אחרי תנועה גדולה, נע" לא חל, כמו במגילת רות א ח: לִכְנָה שִׁבְנָה

³ פרשת שלח: וַיִּאָּרְדְּ אִפְלִים וְרַב־חֹסֶד נָשָׂא עֹנֶן וַפָּשַׁע וְנִקְהָ לֹא יִנָּקֶה פֶּקֶד עֹנֶן אָבוֹת עַל-בְּנֵים עַל-שְׁלֹשִׁים וְעַל-רִבְעִים: פרשת כי-תשא: נָשָׂא עֹנֶן וַפָּשַׁע וַחֲטָאָה וְנִקְהָ לֹא יִנָּקֶה פֶּקֶד | עֹנֶן אָבוֹת עַל-בְּנֵים וְעַל-בְּנֵי בָנִים עַל-שְׁלֹשִׁים וְעַל-רִבְעִים:

טו כה על-שגגתם: גימ"ל ראשונה בשווא נח, על אף הקושי

טו כח בַּחֲטָאָה: הה"א לא במפיק

טו לא הַכֶּרֶת | תַּכְרֵת: פסק בין התיבות, יש לעצור מעט בקריאתו. עֲוֹנָה בָּהּ: במילה הראשונה הה"א ללא מפיק, לכן במילה השנייה הבי"ת רפויה. עם זאת, אין טעם נסוג אחור
טו לח וְנִתְּנָה: במדויקים, הטעמה משנית בנו"ן הראשונה במרכא ולא בגעיא
טז לט וְלֹא-תָתַרְוּ: גרש ללא אזלא (קדמא)

הפטרת שלח ביהושע ב:

א יְהוֹשֻׁעַ-בֶּן-נֹון המילים מוקפות יְהוֹשֻׁעַ- לא במונח אלא מוקף. שְׁנַיִם-אֲנָשִׁים: המילים מוקפות
שְׁנַיִם- לא בקדמא. וַיֵּלְכוּ: ההטעמה הנכונה היא קדמא ואזלא לא פזר. בֵּית-אִשָּׁה: מוקף, בֵּית- לא במונח

ב וַיֵּאמֶר: יו"ד בצירי והמ"ם בפתח

ד וַתֵּאמֶר | כֵּן: מונח לגרמיה

ה אָנָּה: הטעם באל"ף מלעיל לעומת זאת בלשון תחנונים הטעם בנו"ן מלרע והיא דגושה (בכתיב אל"ף ובכתיב ה"א)

ו הַעֲלֵתָם: העמדה קלה בה"א ובמלעיל

ז הַמַּעֲבָרוֹת: העי"ן בשווא נח והבי"ת אחריה בשווא נע

ח יִשְׁכְּבוּן: במלרע⁴

יא וַיִּמָּס: המ"ם דגושה ומוטעמת

יב הַשְּׁבָעוּ-נָא: העמדה קלה בשי"ן, הבי"ת בשווא נע אך ההטעמה בנו"ן (קצת לא נוח לקריאה).

יד וַיֵּאמְרוּ: טעם נסוג אחור ליו"ד והמ"ם בשווא נע

טז הִהָרֶה לָכוּ: דגש חזק בלמ"ד מדין אתי מרחיק. שׁוּב: השי"ן בחולם

יז נָקִים: הקו"ף בחירק חסר והיו"ד אחריה אף היא בחירק ומודגשת בדגש חזק. אין לקרוא 'נקיאים' וכן

הדבר לאורך כל הפרק. הַשְּׁבַעְתָּנוּ: העי"ן בשווא נח

יט תִּהְיֶה-בּוֹ: העמדה קלה בתי"ו ודגש חזק בבי"ת מדין דחיק

כב וַיָּשׁוּבוּ שָׁם: טעם נסוג אחור ליו"ד, והשי"ן בשווא נע. עַד-שָׁבוּ: הטעם בשי"ן, מלעיל לשון שִׁיבָה, הקורא מלרע עובר ללשון שבי⁵

ראשון של קרח:

טז ג כִּי כָל-הָעֵדָה: טעם מהפך בתיבה כִּי בלבד, הכ"ף במילה כָּל רפויה כדין בגדכפ"ת אחרי מילה המסתיימת בהברה פתוחה וטעם מחבר. יש לשים לב במקומות אחרים⁶

טז ד תִּתְּנָשְׂאוּ: שי"ן שמאלית בשווא נע, אחרת זה משנה את המשמעות, לא: תִּתְּנָסוּ!

טז ה וְאֶל-כָּל-עֵדְתָּו: העמדה קלה באל"ף

⁴ יש צירוף דומה בפרשת וירא בראשית יט ד טָרָם יִשְׁכְּבוּ שם הטעם הוא בכ"ף, אבל כאן מסתיים בנו"ן, ולכן מלרע

⁵ השווה לפרשת שכם בראשית לד כט שָׁבוּ וַיָּבֹאוּ הטעם בבי"ת.

⁶ בקטע "בית יעקב" הנאמר ע"י עדות המזרח והמערב לפני שיר של יום אומרים פסוק ממיכה ד ה: כִּי כָל-הָעַמִּים ושם קל בכ"ף דגושה, ויש טועים בזה, גם סידורים.

במחברת מנחם: **הס**, **הס כל בשר**, ויהס כלב, ויהלויס מחשים לכל העם לאמר הסו (נחמיה ח, יא), **בכל מקום השליך הס (עמוס ח, ג) ויאמר הס כי לא להזכיר בשם ה' (עמוס ו, י) לשון שתק** [נו"א, עניין שתיקה] המה. וכן באבן עזרא: ויהס כלב, אמר ר' יונה [נ' ג'נאח] המדקדק, שטעמו שאמר הסו. [ואביעזר האריך שרצונו לומר שלא היסה אותם רק אמר הסו, והם לא שתקו. אולם המעיין בשרשי ר"י ערך הס יראה שאין זה כוונתו, וזה לשונו הס... ויהס כלב, מלת הס שומה במקום הפועל ונוהגת מנהגו, ומורה עליו במה שיש מן הגערה והוא שעניין הס שתק והרפה... ופרוש הס בדברי הערב צה, ופרוש ויהס כלב וצהצה כלב, כלומר גער בהם והשתיקם באומרו להם הס. ואין ויהס כלב פועל משתמש, אבל עניינו שאמר להם הס או הסו, כמו שצהצה בל' ערב אינו פועל, אלא עניינו אמר צה-נראה שיש לקרוא 'צה' כמו 'עשה', וכוונתו כדרך המשתיק שמשמיע שהשה או שהשה. וזה גם המכוון ברש"י 'אומר שיש'ט', ולא כמו שראיתי מי שרצה לומר שיש"ט היא מילה לועזית]. – והוא שלא כתרגום אונקלוס, מלשון האזנה.

החולקים מי האומר 'עלה נעלה'

ונראה לבאר את שורש המחלוקת בתרגום 'ויהס', על פי מה שהרגישו הראשונים, שבספר דברים (א, כח-ל) כשמתאר משה את מה שאירע בשוב המרגלים, מספר שלאחר שבני ישראל אמרו: **אָנָּה אֲנֹחֶנּוּ עֹלִים, אֲחֵינוּ חָמְסוּ אֶת לִבָּנוּ**, השיב להם משה: **וְאָמַר אֲלֵכֶם לֹא תַעֲרֹצוּן וְלֹא תִירָאוּן מִחֶסֶד, ה"א הַחֹלֶךְ לַפְּנִיכֶם הוּא יִלְחֶם לָכֶם כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה אֲתָכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֵיכֶם**. ואילו כאן אין התורה מביאה כלל את דברי משה הללו. ויתירה מזאת עד אחר דברי ה' אל משה (לקמן יד, יג) לא מוזכרת שום פעילות או אמירה של משה או אהרן, מלבד מה שנפלו על פניהם. ובצרור המור (שם) נדחק 'שאחר שיהושע וכלב תלמידיו אמרו... חשב משה אלו הדברים כאילו הוא עצמו אמרם'. אבל הר"י בכור שור מפרש: 'ויהס כלב את העם אל משה, שישמעו מה שמשה אומר, שהיה מדבר, כדכתיב במשנה תורה 'ואומר אליכם לא תערצון ולא תיראון מהס. ה' אליכם החולך לפניכם הוא ילחם לכם' וגו', ויאמר עלה נעלה'. – נראה שפירש כאן 'ויאמר' [משה] עלה נעלה', שהוא קיצור דברי משה שנתבארו

בהרחבה בספר דברים. [נובחזקוני, אולי בעקבותיו: ויהס כלב את העם אל משה וגו', מתוך כך תבין את דברי משה, את אשר דבר כנגד המרגלים ואין כתובים כאן, אבל בפרשת דברים נתפרשו 'ואומר אליכם לא תערצון ולא תיראון מהס'. – פירש 'אל משה', ששיתקם או האזינם שישמעו אל דברי משה. אך נראה שלא הסב את 'ויאמר עלה נעלה' לומר שמשה אמרם. וכן גם בספורנו (כאן): אל משה, שישמעו מה ישיב משה, ואולי אז אמר משה מה שהעיד אחר כך, באומרו ואומר אליכם לא תערצון ולא תיראון מהס. וכלב חזק דבריו באמרו עלה נעלה, ראוי לנו לעלות, כי לא יתקוממו נגדנו למנוע עלייתנו].

לאונקלוס כלב שידלם להאזין להבטחת משה 'עלה נעלה'

ולולי דמסתפינא אמינא, שגם אונקלוס מפרש כר"י בכור שור, שלאחר שכלב שכנע והרגיע את העם שישכימו להאזין לדברי משה, כמו שתרגם: **וְאִצִּית כָּלֵב יֵת עֲמָא לַמֶּשֶׁה**, מספר המקרא **וְאָמַר עָלָה נַעְלָה**, שמשה אמר 'עלה נעלה וגו' כי יכול נוכל לה'. והן הן הדברים שמספר משה בספר דברים, שלאחר שלא רצו לעלות ואמרו **'אֲחֵינוּ חָמְסוּ אֶת לִבָּנוּ'** כמסופר כאן, אמר להם משה **'לֹא תַעֲרֹצוּן וְגו' ה"א הַחֹלֶךְ לַפְּנִיכֶם הוּא יִלְחֶם לָכֶם'**, וזהו מה שאמר כאן 'עלה נעלה'. – ואולי גם היונתן שתירגם: **וְשִׁתִּיק כָּלֵב יֵת עֲמָא וְאִצִּיתֵינוּ לֹות מֶשֶׁה**. אף שפירש 'ויהס' והשתיק כרש"י, כיון שהוסיף **'וְאִצִּיתֵינוּ לֹות מֶשֶׁה'** [=האזינם אל משה], מפרש בהמשך: **וְאָמַר** [משה] **מִיִּסַּק גִּיסַק וְנִידַת יִתָּה אָרוֹם מִיִּכָּל גִּיכֹּל לָהּ**.

ביאור דברי רש"י בס"ד

ועתה יבוארו היטב בס"ד דברי רש"י. בעקבות רבי מנחם מפרש גם רש"י את 'ויהס', לא כאונקלוס מלשון 'האזין', אלא כיונתן 'והשתיק', וזה שכתב רש"י: **ויהס כלב**, הסתיק את כולם, שיחדלו להתלונן וישמעו את דבריו, ולא 'עשה שיאזינו אל משה', ל'עלה נעלה' המובא בהמשך, שלדעת ר"י בכור שור [והתרגום?] הם דברי משה. ואם כן הוצרך להסביר כיצד משוייכת שתיקתם 'אל משה', והרי לא מצאנו שדיבר משה עד כה מאומה. ואילו היה מפרש 'ויהס' 'והאזין' היה ניתן לשייכו לדברי משה שיובאו בהמשך 'עלה נעלה'. אולם ל'והשתיק'

⁷ א"ה. בתעתיק בערבית באותיות עבריות, 'צ' הוא כמו צד"י בעברית (כעין סמ"ך כבדה, ודאי לא 'תס'), או כשיש נקודה עליה צ', כעין דל"ת למשל כצורי-כדורי. כשרוצים לציין 'תש' התעתיק הוא ג' למשל הרב חיים פלאג'י ז"ל נקרא פאלאטשי. ראה למשל בן איש חי שנה ראשונה מסעי ט, אין לברך ברכה אחרונה על משקה חם כגון קהו"א או נאיי [נקרא תשאי מה שנקרא בלשונו 'תה'] וכיוצא מפני שאין שותים מהם שיעור רביעית בלתי שהיה שהוא שיעור שתיית רביעית מחמת שהם חמים.

צריך להיות שמשתיקים כדי שישמעו דיבורי משה שכבר נאמרים, והרי לא אמר דבר. לכך מפרש: אל משה, לשמוע מה שידבר במשה. השתיקים לשמוע דיבורי במשה, כלומר הטחת אשמות [לכאורה] כנגד משה. ו'אל' מתפרש 'כנגד' משה. ומתאר כיצד הצליח להשתיקים: לווח ואמר וכי זו כלכל וכו', שתקו כולם לשמוע גנותו.

אם כדעת ר"י בכור שור ש'עלה נעלה' הם דברי משה, הרי הם עניין חדש שמשה אמר להם שלמרות תלונותיכם וחששותיכם 'עלה נעלה', כפי שמשמע גם בספר דברים. לשיטתו, שאלו דברי כלב, הוצרך רש"י להסביר את הקשר שלהם לפעולותיו של משה, כדברי כלב עד כה, ולכך מפרש: ...אמר והלא קרע לנו את היס וכו' והגיו לנו את השליו, **עלה נעלה**, אפילו בשמים, והוא אומר עשו סולמות ועלו עס, נלחם ככל דבריו.

בסיום דבריו מביא רש"י [מרבני מנחם] יסוד פירושו: **ויחס**, לשון שתיקה, וכן חס כל בשר, חס כי לא להזכיר. ומסביר מדוע 'חס' לשון השתיקה: כן דרך בני אדם הרואה לשתק אגודת אנשים אומר ש"ט. הכוונה ל**שהשה או שהשה**, שנשמע כמו **הסס** ו**שי"ט**.

המשך טיפת דיו של רש"י יד מד

ויעפלו

ויעפלו לעלות אל ראש החר. ברש"י: ויעפלו, לשון חוזק וכן (חבקוק ב, ד) **הנה עפלה**. איננו צ"ל 'עזי רוח' לשון עזות, וכן (מכה ד, ח) **עפל בת ציון**, (ישעיה לב, יד) **עפל ובחן**. ומדרש תנחומא מפרש לשון אופל, הלכו חשכים שלא כדרכם.

לאונקלוס 'ויעפילו' מעניין רשע, ולירושלמי ויונתן מעניין אפילה

בתרגום אונקלוס: וארשעו למסק, תרגם כדרכו על פי המפורש במקום אחר. על פי דברים (א, מג) 'ותוידו' לעלות, שהוא לשון רשע. (נתינה לגר). וביונתן תרגם 'ואודריזו בחשיכא' ובירושלמי הנדפס 'וזריזו', פירושו 'הזדרזו באפילה', כאילו נכתב ויאפילו. וכעין זה תרגם בירושלמי כת"י רומי 'וכמנו למסוק', משורש 'כמן', שהוא תרגום של 'ארב' 'צדה' (מתורגמן), שהמארב במחשך. וממנו **ומשל במכמי החרב והכסף** (דניאל יא, מג). – רבי יוסף קרא מפרש על פי אונקלוס את **עפלה לא ישרה נפשו בו** (חבקוק ב, ד): לשון רשע, כמו ויעפילו, שתרגמו וארשעו.

לרבי מנחם 'ויעפילו' אינו מעניין עופל

במחברת מנחם: **עפל**, מתחלק לב' מחלקות. האחד, **הנה עפלה לא ישרה נפשו בו, ויעפלו לעלות**. השני, **עפל ובחן חיה בעד מערות. עפל בת ציון. ויבא אל העפל** (מלכים ב, ה, כד). – מלבד אלו מופיע **עפל** עוד חמש פעמים (נחמיה ג, כו. שם, כו. יא, כא. דברי הימים ב כו, ג. לג, יד), ולא הובאו במחברת כנראה כיון שכולם שם מקום מסויים בירושלים, ואינו **העפל** (הנ"ל ממלכים) בשומרון שבא אליו גחזי. לדעת רבי מנחם, עופל כשם דבר [=מבצר?] אינו במחלקה אחת עם ויעפלו ועפלה שהם פעולות, ולא ביאר משמעותן.

לאבן עזרא ורבי יוסף קמחי 'ויעפילו' מעניין עופל, גובה

אבל האבן עזרא פירש את הנכללים בשתי המחלקות ואת העופל שבירושלים, כולם במשמעות אחת, גובה והגבהה. כפירושו כאן: ויעפילו, מגזרת **עפל ובחן**.

הטעם, שעלו אל העפל. וכן פירש את **והנתינים היו ישרים בעפל** (נחמיה ג, כו): מבצר גבוה, וכן עפל בת ציון, ויעפילו, ויגביהו. וכן פירש את **עפל בת ציון**: עופל, כמו **עופל ובחן**. וי"א כי כמוהו ויעפילו, עלו לעופל גבוה. וככה כתוב 'לעלות אל ראש חחר', הגביהו עצמם לעלות. וכן פירש את **הנה עפלה לא ישרה נפשו בו**, הנה עפלה, נפשו גבהה, כמו עופל ובחן. – וכן פירש אבן עזרא (דברים כח, כו):

ובטחורים, הם היוצאים במקום הנסתר, על כן כתוב ובעפולים, והוא מגזרת ויבא אל העופל. – פירש מלשון סתר ואפלה. [אבל הרד"ק (שמואל ה, ו) פירש: עפלים לשון 'גבהות', כמו עפל ובחן.

והכינוי הוא בהפך – פירש על דרך סגי נהור]. – בעקבותיו פירש מעט בשינוי רבי יוסף אבן כספי: **ויעפלו**, מגזרת עפל, כטעם ויגביהו, רצוני גבה הלב וזדונו, וכן כתוב במשנה תורה ותיזידו.

גם רבי יוסף קמחי בספר הגלוי (136) מעיר על רבי מנחם שחילק **עפל** לשני חלקים, ואילו הוא פירש את **עפל ובחן**, מגדל גבוה. ואת **ויעפלו**, ויגביהו **לעלות** כאבן עזרא. ולכן יש לחברם

למחלקה אחת. אך שונה וַיָּבֹא אֶל הָעֶפְלָה, שיש מפרשו אל האופל. – לכאורה צירף הר"י קמחי את שתי המחלקות לאחת, מעניין גובה, אלא שהביא שיש מוציא מכלל אלו את ויבא אל העופל, שמשמעו אפל.

לרבי יונה 'ויעפילו' מעניין מבצר וריחוק

רבי יונה ן' ג'נאח בשרש עפל, כתב: עֶפְלָה וְכֶחָן, עֶפְלָה בֵּת צִיּוֹן, פֶּרוֹשׁ עֶפְלָה מִבְּצָר. וַיַּעֲפִילוּ לַעֲלוֹת אֶל רֹאשׁ הָהָר, הָעֵנִין שִׁיּהוּ בִּמְבַצֵּר הָהָר, כְּלוּמָר שֶׁהֵיוּ בַּעֲפָל. וְאִפְשָׁר שִׁיּהִי מִן הָעֵנִין הַזֶּה נִגְזָר מִמֶּנּוּ הֵנָּה עֶפְלָה לֹא יִשְׁרָה נֶפֶשׁוֹ בּוֹ וְצָדִיק בְּאַמוּנָתוֹ יִחְיֶה (חֲבֻקִּיק ב, ד), עֵנִינוּ כִּי מִפְּנֵי שִׂרְחָה וְהִתְאַחֲרָה הַנְּבוּאָה הַזֹּאת, רְצוּנִי לֹמַר אִמְרוּ כִּי עוֹד חָזוֹן לְמוֹעֵד וְיִפָּח לִקְצֵן וְלֹא יִכָּזֵב אִם יִתְמַחֶמָה חֲכָה לוֹ כִּי בֹא יָבֹא לֹא יֵאָחֵז (חֲבֻקִּיק שם ב, ג) לֹא יִשְׁרָה נֶפֶשׁ הַרְשָׁע אֲבָל נִשְׁחָתָה וְהַכּוֹזִיבָה הַנְּבוּאָה. אֲךְ הַצָּדִיק, הַבּוֹרָא יִחְיֶהוּ בַּעֲבוּר אִמּוּנָתוֹ הַטּוֹבָה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בְּאַבְרָהָם אֲבִינוּ וְהָאֱמֶן בָּהּ וְיִחְשְׁבֶהָ לוֹ צִדְקָה (בְּרַאשִׁית טו, ו). וְאֵל הָעֵנִין הַזֶּה נָטָה הַמִּתְרַגֵּם בְּאִמְרוֹ (חֲבֻקִּיק שם) הָא רְשִׁיעִיָּא בִּלְבָהוֹן אִמְרִין לִית כָּל אַלִּין. וְגִזְרָת מָה שֶׁאִמְרָתִי [=הִיוּצָא מִכָּל הַנִּל] הוּא, שִׁיפּוֹרֵשׁ הֵנָּה עֶפְלָה, רִחְקָה, מִפְּנֵי שֶׁרָאשׁ הָעֶפְלָה רִחּוֹק. וּפְשֻׁט הַפְּסוֹק הוּא, מִפְּנֵי שֶׁהִתְאַחֲרָה לֹא יִשְׁרָה נֶפֶשׁוֹ בּוֹ, אֲךְ הַצָּדִיק בְּאַמוּנָתוֹ יִחְיֶה, וּפְרוּשׁוֹ כְּמוֹ שֶׁהִקְדַּמְנוּ.

לרד"ק 'עופל' 'ויעפילו' עניינם גובה ומבצר

הרד"ק בעקבות אביו רבי יוסף קמחי המובא לעיל, שינה בשרשיו ובפירושו את ההגדרות הנ"ל של רבי יונה ן' ג'נאח בשרשיו, [שהם הבסיס לשרשי הרד"ק]. וכתב בשרשים (וכעין זה בפירושו לחֲבֻקִּיק): עֶפְלָה מְקוֹם גָּבוֹה וּמִבְצָר. וְזוֹה וַיַּעֲפִילוּ לַעֲלוֹת אֶל רֹאשׁ הָהָר, פִּירוּשׁ הַגְּבִיּהוּ לִב וְחִזְקוֹהוּ לַעֲלוֹת אֲנִגְרִיִּשְׁרוֹן בִּלְעֻז, נִרְאֶה שֶׁשִּׁילֵב אֶת דְּבָרֵי רִש"י בְּדִבְרֵי אֲבִיו. וְזוֹה עוֹד הֵנָּה עֶפְלָה לֹא יִשְׁרָה נֶפֶשׁוֹ בּוֹ, וּפִירוּשׁ הַפְּסוֹק פִּירֵשׁ רַבִּי אַחִי רַבִּי מֹשֶׁה ז"ל פִּירֵשׁ נִכּוֹן, אֹמֵר כִּי נֶפֶשׁ הַרְשָׁע שְׁלֹא יִשְׁרָה בַּעֲצָמוֹ, וְאִין לֵה בִּטְחוֹן וְאִמּוּנָה בְּשֵׁם יִתְעַלָּה, עֶפְלָה, כְּלוּמָר שֶׁמָּה עֲצָמָה בַּעֲפָל וּבִמְבַצֵּר. [בְּרַד"ק חֲבֻקִּיק הוֹסִיף בִּיאוֹר: לְהַשְׁגִּב שֵׁם מִפְּנֵי הָאוֹיֵב, וְלֹא תִשׁוּב לֵאל, וְלֹא תִבְקֵשׁ מִמֶּנּוּ לְהִצִּילָהּ]. אֲבָל הַצָּדִיק הַבּוֹטָח בֵּה' בְּאַמוּנָתוֹ וּבִטְחוֹנוֹ יִחְיֶה, וְלֹא יִצְטָרֵךְ לִשׁוּם עֲצָמוֹ בַּעֲפָל וּמִבְצָר. וַיָּבֹא [=גַּחְזִין] אֶל הָעֶפְלָה וַיִּקַּח מִיָּדָם וַיִּפְקֹד בְּבֵית (מַלְכִּים ב, ה, כד), פִּירוּשׁ לְמִקּוֹם גָּבוֹה הֵר אוֹ גִּבְעָה חוּץ לַעִיר וְהַפְּקִיד בְּבֵית שֶׁהִיָּה שֵׁם הַכֶּסֶף וְחִלִּיפּוֹת הַשְּׁמִלוֹת. וְיוֹנָתָן תִּרְגֵּם וְעַל לֵאמֹר כִּסִּי, תִּרְגֵּם אוֹתוֹ כְּמוֹ אוֹפֵל. וְזוֹה עֲפּוֹלִים שֶׁהוּא כִּינּוּי לְתַחֲתוֹנוּת [שֶׁהוּא מְקוֹם נִסְתָּר].

לר"ש פרחון עניינו המתינו והתקבצו

ובמחברת הערוך לרבי שלמה פרחון (חֻבֵּר ד"א תַּתְּקַכָּה) פִּירֵשׁ בְּאוֹפֵן מַחֲדָשׁ: עֶפְלָה, וְכֹחַן עוֹפֵל בֵּת צִיּוֹן, כְּמוֹ מִשְׁמֵר וְסוּהָר וְגָבּוֹל מְהוּגָבֵל, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וַיַּעֲפִילוּ לַעֲלוֹת, עֲמָדוֹ עַל הַפֶּרֶק עַד שִׁיתְקַבְּצוּ כּוֹלָם, כְּלוּמָר, נִאֲסְרוּ שֵׁם. וְכֵן הֵנָּה עֶפְלָה לֹא יִשְׁרָה נֶפֶשׁוֹ בּוֹ, פִּי כְּשִׁירָאָה הַרְשָׁע כִּי נִתְאַחֲרָה הַנְּבוּאָה וְנִתְעַכְבָּה, שֶׁהוּא אֹמֵר עוֹד חָזוֹן לְמוֹעֵד וְיִפָּח לִקְצֵן וְלֹא יִכָּזֵב, אִם יִתְמַחֶמָה חֲכָה לוֹ (חֲבֻקִּיק ב, ג). לְפִיכֵךְ יִתְפָּרֵשׁ וְלֹא תִישָׁר נֶפֶשׁוֹ בּוֹ וַיִּשְׁקֹר אֶת הַנְּבוּאָה. אֲבָל [וְ] צָדִיק בְּאַמוּנָתוֹ יִחְיֶה.

לרש"י, שרש עפל הוא חוזק ועזות

עולה מדברינו שהמפרשים פירשו את וַיַּעֲפִילוּ לַעֲלוֹת, הַרְשִׁיעוּ, הַאֲפִילוּ, הַרְחִיקוּ, הַגְּבִיּהוּ וְעָלוּ, הַגְּבִיּהוּ לְבָם, הַגְּבִיּהוּ לִב וְחִזְקוֹהוּ לַעֲלוֹת, הַגִּיעוּ לְמִבְצָר. כָּל הַגְּדֵרוֹת אֵלּוּ אֵינָם מִעֵנִין שְׁלִילִי שֶׁל הַעֲזָה. אִלֵּם רִש"י הַחוֹלֵק עַל רַבִּי מִנְחֵם, סוֹבֵר שֶׁכָּל שׁוֹרֵשׁ 'עפל' אֶחָד הוּא, וְכוֹלֵם מִשְׁמַעוֹתָם חוּזֵק וְעִזּוֹת. לִכֵּן פִּירֵשׁ: וַיַּעֲפִילוּ, לִשׁוֹן חוּזֵק, שִׁחִיזְקוֹ עֲצָמָם לְהַעִיז לַעֲלוֹת, וְאִינוּ לִשׁוֹן רִשָּׁע אוֹ גּוֹבָה אוֹ רִיחּוֹק. וּמִצִּיִּין שִׁפִּירוּשׁוֹ זֶה מִתְאַיֵּם אֵף לְמִקְבִּילָהּ בְּמַחְבֵּרֵת מִנְחֵם, וְלִכֵּן הוֹסִיף: וְכֵן הֵנָּה עֶפְלָה. נוֹכַח שִׁפִּירֵשׁ רִש"י שֵׁם הֵנָּה עֶפְלָה לֹא יִשְׁרָה נֶפֶשׁוֹ בּוֹ, נֶפֶשׁ סְלוֹ מְמִיד הִיא כְּעֵס וְנִתְחַלּוּ, קוֹאֵף לְכַלּוֹעַ וְלֹא שִׁכְעָה, עוֹפֵלָה לִשׁוֹן עִזּוֹת, כְּמוֹ וַיַּעֲפִילוּ. וּמִחֻזֵּק אֶת פִּירוּשׁוֹ זֶה בַּעֲזֵרֵת הַלְעִז אִינְגְרִיִּשׁ בִּלְע"ז. שֶׁהוּא לִשׁוֹן עִזּוֹת. נוֹרָאָה מִ"שׁ ש"ב ז"ל בְּמַעֲיִינִי אָגַם (עַמ' כד) לְהַסְבִּיר בְּאַרְיִכוֹת שֶׁבִּלְעִז זֶה שְׁנֵים עֶשֶׂר מִשְׁמַעוּתִים, כּוֹלֵן שׁוּיִם לְרַעָה, אָדָם קִשָּׁה, נִרְגָז, קִשָּׁה עוֹרֵף וְעוֹד. וּמוֹסִיף רִש"י לְבֹאֵר נִגַּד דַּעַת רַבִּי מִנְחֵם שִׁישׁ כָּאֵן שְׁתֵּי מַחֲלָקוֹת, אֶךְ לְרִש"י, וְכֵן עוֹפֵל

בת ציון, עופל ובחן, מתפרשים במשמעות זהה של עוז ומבצר. נוכפי שכתב בפירושו שם. עופל ובחן, בית מקדשי שהיה להם למבצר וכו', עופל ובחן, שניהם לשון מבצר. עופל בית ציון, ותרגם עופל לשון אופל. ויש למקם מגדל עדר בית המקדש, ועופל לשון מגדל עוז, וכן עופל ובחן. לסיום מביא רש"י את פירוש חז"ל: ומדרש תנחומא מפרשו לשון אופל, הלכו חשכים שלא ברשות. ע"כ טיפת דיו של רש"י.

טו כב דפי בר-אילן שלח עט

ד"ר מיכאל קנובסקי עורך מדעי ובוגר הכולל והמחלקה לביוכימיה באוניברסיטת בר אילן. אני כותב את דבר התורה בהודיה לה' על הולדת הנכדה נטע ציפורה ג'ואן.

עבודה זרה בשגגה בראי הדורות

הפרשות "המפורסמות" בפרשתנו הן חטא המרגלים והשלכותיו ופרשת ציצית, אך להלן אתמקד דווקא בעניין אחר בפרשתנו: עשיית חטא בשגגה: "וכי תשגו ולא תעשו את כל המצוות האלה אשר דבר ה' אל-משה. את כל אשר צוה ה' אליכם ביד משה מן היום אשר צוה ה' והלאה לדתיתכם" (במי' טו:כב-כג). הפסוקים ממשיכים ומחלקים בין שני מקרים: שגגת רבים: "והיה אם מעיני העדה נעשתה לשגגה", ושגגת יחיד: "ואם נפש אחת תחטא בשגגה". בכל אחד מהמקרים יש להקריב קורבן אחר; בשגגת רבים – פר לעולה ושעיר עזים לחטאת, ובשגגת יחיד – עז לחטאת.

ישנה פרשה דומה בתחילת ספר ויקרא, המתחילה בפסוק: "נפש כי תחטא בשגגה מכל מצוות ה' אשר לא תעשינה ועשה מאחת מהנה" (ז:ב). הפסוקים שם מחלקים בין יחיד, לבין עדה, מלך, וכוהן גדול; כל מקרה והכפרה המיוחדת שלו. נתמקד כאן בכמה מההבדלים שבין הפסוקים בפרשתנו לבין אלו שבפרשת "ויקרא".

בספר ויקרא, חז"ל [בבלי הוריות ח א] מדייקים מהמילים "מכל מצוות ה'" שאין מדובר בכל המצוות, ושהשגגה המחייבת קורבן בארבעת המקרים היא על חטא שזדונו כרת ושגגתו חטאת. לעומת זאת, מלשון הפסוקים בפרשתנו: "וכי תשגו ולא תעשו את כל המצוות האלה" משתמע, שמדובר במקרה שעוברים על כל מצוות ה', ולא רק על חטא ספציפי אחד [א"ה]. האם ברמת פשוטו של מקרא, עלינו ללמוד שעברו על המצוות? לולא הסתירות בין פרשה זו לפרשת ויקרא היינו מפרשים על עברה אחת מכל המצוות, כדי ליישב את הסתירות מפרשת התורה שבעל פה שכאן מדובר בעבודה זרה]. אולי לכן יונתן בן עוזיאל מוסיף מילה בתרגומו: ולא תעשו אחת מכל המצוות האלה.⁸ אבל חז"ל (ובעקבותיהם רוב הראשונים כמו רש"י, רשב"ם, רמב"ם, ורמב"ן) דרשו באותה סוגיה: "איזו היא מצווה שהיא שקולה ככל המצוות? הוי אומר זו עבודה זרה". כלומר, מדובר כאן בעבירה ספציפית אחת, והיא שגגת עבודה זרה. ישנן מצוות נוספות השקולות כנגד כל המצוות, כגון מילה (בבלי, נדרים לב ע"א) ציצית (שם כה ע"א), יישוב ארץ ישראל (ספרי דברים, פי' פו, תוספתא, ע"ז ה, ב) ועוד [כמו שבת (ירושלמי נדרים סוף פרק ג) וגמילות חסדים (ירושלמי פאה א, א)]. אם כך, למה בחרו חז"ל לפרש שמדובר כאן בשגגת ~~עבודה זרה~~ צ"ל עבודה זרה [א"ה]. עד כה כשהביא בלשון חז"ל את הנוסח של הצנזור הנוצרי 'עבודת כוכבים' במקום עבודה זרה, הסתפקתי בתיקון בלי להעיר, ותליתי את הסירחון⁹ במאגרים שמהם הוא מעתיק. עתה כשהוא בלשון העצמית שלו משתמש בנוסח האפיפיור – זה כבר בלתי נסבל לחלוטין! הרב חיים פלטיאל¹⁰ מדייק מהפסוק "את כל

⁸ נראה שכן גם סובר אבן עזרא בפירושו כאן. אבל הרב אלתר טוביה וין מסביר בספרו "מין הטוב על התרגומים", שכוונת יונתן בן עוזיאל היא על מצווה אחת מיוחדת, קרי עבודה זרה, כך שאין מחלוקת בינו לבין חז"ל במסכת הוריות.

⁹ א"ה. כאן 'סירחון' הוא לא רק חטא כבלשון חז"ל, אלא גם בעל ריח מבאיש כבלשון ימינו!

¹⁰ חי לפני כ-800 שנה בצרפת, תלמיד חבר של המהר"ם מרוטנבורג.

אֲשֶׁר צָוָה ה' אֱלֹהֵיכֶם בְּיַד מֹשֶׁה, שֶׁמִּדְּבַר כָּאן בִּשְׁתֵּי [צ"ל בשני] הדיברות הראשונות ששמעו בני ישראל ישירות מפי הקב"ה: "אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ", ו"לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים", קרי: איסור עבודה זרה.

חטא עבודה זרה שונה במהותו מכל שאר העבירות. הדיבר "אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ" הוא התשתית לכל המצוות, ולכן אומר הספרי (קיא): "מגיד שכל המודה בעבודה זרה ככופר בכל התורה כולה". הרב יוסף בכור שור¹¹ מסתמך על כך בפירושו לתורה, ומסביר את ההבדל שבין פרשתנו, שבה יש חילוק רק בין יחיד לרבים, לבין המקבילה בספר ויקרא, ששם החילוק הוא, כאמור, בין הדיוט לבין כוהן גדול ומלך. וכך הוא כותב: "דכיון שנכשל בעבודה זרה, אפילו מלך ישראל הרי הוא כהדיוט גמור, על שלא נזהר בה, ודינו כהדיוט".

הרמב"ן מעלה אלטרנטיבות שונות למצב שאדם או קהל מיישראל יכולים לעבור על כל מצוות ה', כמו שעולה מפשט הפסוקים. במקרה של יחיד, תינוק שנשבה בין האומות, ומתנהג ככל הגויים, הרי הוא עובר על כל מצוות התורה. במקרה של קהל, אנשים שחושבים בטעות, שהתורה ניתנה לתקופה מוגבלת ושכבר עבר זמנה, עוברים על כל מצוות התורה. הרמב"ן מבסס את דבריו על מדרש המובא על פסוק ביחזקאל: "בָּאוּ אֲנָשִׁים מִזְּקֵנֵי יִשְׂרָאֵל לְדַרְשׁ אֶת ה' וַיֵּשְׁבוּ לִפְנֵי" (כא). כתוב במדרש ספרי במדבר פסקא קטו, ד"ה "למען תזכרו".

אמרו לו: יחזקאל, עבד שמכרו רבו לא יצא מרשותו? אמר להם: הין (כן).

אמרו לו: הואיל ומכרנו המקום לאומות העולם, יצאנו מרשותו.

אחרי חורבן בית ראשון וגלות יהודה חשבו היהודים שנותרו בבבל, שכבר נותק הקשר בינם לבין הקב"ה, ולכן אין להם שום חיוב לקיים מצוות. דוגמה נוספת שהרמב"ן מביא לקהל שעבר על כל התורה בשגגה היא: אנשי ממלכת ישראל, שבעקבות רצף מלכים שעזבו את ה' ועבדו לעגל או לאלילים אחרים, ולא הרשו לנתיניהם לעלות למקדש בירושלים, נשתכחה מהם תורת משה. כל המקרים שהרמב"ן מביא אינם מוכיחים שבני ישראל אכן לא קיימו אף אחת ממצוות ה"עשה" או ה"לא תעשה", אבל לכל המקרים האלה יש מכנה משותף אחד: פולחן העבודה הזרה. או בלשון הרמב"ן:

כי המודה באלוה זולתו כבר הוא בטל אצלו כל מה שצוה השם הנכבד בין

במצות עשה בין במצות לא תעשה, שאם יש אלוה זולתו, יראתו ומצותיו וכל החיוב בהם אינו כלום.

לא רק בממלכת ישראל עבדו עבודה זרה. גם בממלכת יהודה עבדו עבודה זרה באופן רשמי. בימי אחז מלך יהודה, בגלל פחדו מרצין מלך ארם ופקח בן רמליהו מלך ישראל, ביקש אחז את עזרת אשור, וכך הפך למלך וסאל לאשור. אחז הכניס את פולחן אשור ליהודה מרצונו, ככתוב: "וּבְכָל עִיר וָעִיר לַיהוּדָה עָשָׂה בְּמוֹת לְקַטֵּר לְאֱלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּכְעַס אֶת ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתָיו" (זכה"י ביחזקיה). בנו חזקיהו, שעלה לשלטון אחריו, עשה רפורמה דתית וסירה את ממלכת יהודה ואת בית המקדש מגילולי אביו. לאחר סילוק העבודה זרה כתוב: "וַיִּשְׁפֹּם יְחִזְקִיָּהוּ הַמֶּלֶךְ וַיֹּאסֹף אֶת שְׂרֵי הָעִיר וַיַּעַל בֵּית ה'". וַיִּבְיֹאוּ פָרִים שְׂבָעָה וְאֵילִים שְׂבָעָה וּכְבָּשִׁים שְׂבָעָה וְצִפְרִי עֲזִים שְׂבָעָה לַחֲטָאת עַל הַמִּמְלָכָה וְעַל הַמִּקְדָּשׁ וְעַל יְהוּדָה וַיֹּאמֶר לְבָנֵי אֶהְרֹן הַכֹּהֲנִים לְהַעֲלוֹת עַל מִזְבֵּחַ ה'" (שם כט:כ-כא). המלבי"ם בפירושו שם מסביר שהחטאות והעולות הם כעין חטאת ועולה שמביאים על שגגת עבודה זרה של ציבור, כמו שכתוב בפרשתנו שמביאים פר לעולה ושעיר לחטאת. המלבי"ם מוסיף, שחזקיהו היה אמור להביא שנים עשר פרים ושתיים עשרה עיזים כמספר שבטי ישראל, אבל הוא הביא רק שבעה פרים ועיזים, כי חמישה שבטים כבר הוגלו ונשארו רק שבעה.

¹¹ חי לפני כ-900 שנה בצרפת, תלמיד רבינו תם

המלך האחר שעשה מהפיכה דתית חיובית היה המלך יאשיהו, אחרי כמעט חמישים שנה של עבודת גילולים בימי מנשה ובנו אמון. בתיאור (בדברי הימים) של טיהור המקדש וחנוכת המזבח אין אזכור של הבאת קורבנות. במקום זאת קיים דגש על לימוד מחדש של תורת משה, שכמעט נשתכחה בזמנו של מנשה ואמון. חז"ל מזכירים את שפן, סופר המלך יאשיהו, כאחד משלושת האנשים שאילולי הם נשתכחה תורה מישראל.

גם בחנוכת בית המקדש השני הביאו קורבנות על שגגת עבודה זרה. בספר עזרא כתוב: "הַבָּאִים מִהַשְׁבִּי בְנֵי הַגּוֹלָה הִקְרִיבוּ עֹלֹת לַאלֹהִי יִשְׂרָאֵל פָּרִים שְׁנַיִם עֶשֶׂר עַל כָּל יִשְׂרָאֵל אֲלֵלִים תְּשֻׁעִים וְשִׁשָּׁה כִּבְשִׁים שִׁבְעִים וְשִׁבְעָה צִפִּירֵי חֲטָאֹת שְׁנַיִם עֶשֶׂר הַכֹּל עֹלָה לַה'" (ח:לה). חז"ל בהוריות ו א מסבירים שהקורבנות המוזכרים בפסוק זה היו על חטא עבודה זרה שעבדו בגולה¹² או בארץ ישראל בסוף תקופת בית ראשון: "דתניא, רבי יהודה אומר על עבודה זרה הביאום ואמר רב יהודה אמר שמואל על עבודה זרה שעשו בימי צדקיהו". מספר הקורבנות שהובאו, הבאת קורבנות על אנשים שכבר אינם חיים, והבאת קורבנות חטאת שהם כעולה¹³ הכול היה הוראת שעה כמסקנת הגמרא שם.

אולי בכל זאת ניתן לקשור פרשה זו לחטא המרגלים שבפרשתנו. בני ישראל מאסו בארץ חמדה (שהישיבה בה, כאמור, שקולה כנגד כל המצוות) ורצו לחזור למצרים, למקום שבו שקעו במ"ט שערי טומאה, או כמו שאמר הנביא יחזקאל "וַתִּזְנֶי אֶל בְּנֵי מִצְרַיִם שְׂכַנִּיד" (טז:כו). דור המדבר, שהלך שולל אחרי המרגלים, קיבל את עונשו החמור. ייתכן שרצה הקב"ה לנחם את הדורות הבאים, שאם הם יחטאו ויגיעו לאותה מדרגה שפלה של עבודה זרה, הם יוכלו לתקן את מעשיהם על ידי עזיבת החטא והבאת קורבן, מה שלא ניתן לדור המדבר לעשות. ע"כ מדפי בר-אילן.

תָּנוּ לַחֲכָם וְיַחֲכֶם-עוֹד

אנא אל תמנעו את הערותיכם!

הכתובת למשלוח: eliyahule@gmail.com

הערות מתקבלות גם באנגלית.

הודעה מאתר "לדעת" כאן תוכלו להוריד גליונות פרשת השבוע מדי שבוע (גם גליוננו מופיע שם): <http://www.ladaat.info/qilyonot.aspx>

מאמרנו מופיע **ונשמר** באוצר החכמה בפורום דקדוק ומסורה <http://forum.otzar.org/forums/viewtopic.php?f=45&t=10317&p=272195#p272195>

אם אתה מתעניין
בהבטים הלשוניים של התורה
(לשון המקרא, המשנה, התלמוד וכו')
אתה מוזמן להרשם (בחנם)
לקבלת דוא"ל בנושאים לשוניים
בכתובת: franklashon@gmail.com
☺ בוא להחכים את עצמך ואת שאר המכותבים ☺

¹² כמו שמביא הרמב"ן לפסוקים בפרשתנו.

¹³ שהרי הפסוק כותב במפורש שהביאו צפירי חטאת, ובסוף הפסוק כתוב: "הכל עולה לה". הגמרא בהוריות מתרצת שהכוהנים לא אכלו מקורבנות החטאת ההם, כמו שעושים בקורבן רגיל של חטאת.